

AIMAN DİLİNDƏ HALLARIN İŞLƏNMƏSİNDƏ MÜŞAHİDƏ EDİLƏN
YAYINMALARA DAİR

Alman dilində yiyəlik halını tələb edən müəyyən sözlüləri vardır ki, onlar bəzi məqamlarda yönlük halını tələb edirlər. Duden qrammatikasında da bununla bağlı kifayət qədər nümunələr verilmişdir.

Duden qrammatikasında qeyd olunur ki, /*Monat*/ kimi isimlərdə yiyəlik hal cəm forması adlıq və təsirlik hal cəm formaları ilə üst-üstə düşür (2, 387). Yalnız yönlük halı birmənalıdır /*Monaten*/. Bu cür isimlərdən əvvəl müəyyən artikl və yaxud hallanan təyin durarsa, onda onun sonluğu yiyəlik hal vasitəsilə aydın olur. Məsələn, /*wegen der Geschäfte*/ “işlərə görə”, /*innerhalb weniger Monate*/ “dörd ay içində”. Bu halın mümkün olmadığı situasiyalarda, /*abzüglich*/ “...çıxaraq”, /*[an]statt*/ “əvəzinə”, /*ausschließlich*/ “...başqa”, /*einschließlich*/ “...daxil”, /*exklusive*/ “daxil olmayan”, /*inklusive*/ “daxil olan”, /*aufßerhalb*/ “xaricində”, /*innerhalb*/ “daxilində”, /*laut*/ “görə”, /*mangels*/ “... çatışmamazlığı üzündən”, /*[ver]mittels[t]*/ “... vasitəsi ilə”, /*trotz*/ “baxmayaraq”, /*während*/ “zamanı”, /*wegen*/ “görə” kimi sözlülərdən sonra yönlük hal işlənir (2, 387). Məsələn,

/*abzüglich Getranken*/ “içkiləri çıxaraq”, /*ausschließlich/exklusive Gläsern*/ “stəkanlardan başqa”, /*einschließlich/inklusive Abfällen*/ “tullantılar daxil”, /*innerhalb 5 Monaten*/ “beş ay daxilində”, /*laut Briefen*/ “məktublara əsasən”, /*mangels Beweisen*/ “sübutların çatışmamazlığı üzündən”, /*[ver]mittels[t] Drähten*/ “məfillər vasitəsi ilə”, /*[an]statt Hüten*/ “papaqlar əvəzinə”, /*trotz Atomkraftwerken*/ “atom elektrik stansiyası əvəzinə”, /*während zehn Jahren*/ “on il zamanı”, /*wegen Geschäften*/ “işlərə görə”.

Duden qrammatikasında daha sonra qeyd edilir ki, sözlükdən asılı olan təkdə olan isim yiyəlik halda /-es/ şəkilçisi ilə işlənərsə və ondan əvvəl həmçinin yiyəlik hal təkdə duran və /-es/ şəkilçisi olan isim işlənərsə və yaxud onu müşayiət edərsə və onda yiyəlik halın əvəzinə yönlük hal təbiiq edilir (2, 387). Məsələn,

/*laut gestrigem Bericht des Oberbürgermeisters*/ “Bürqermayserin dünənkı xəbərınə görə”
/ *[an]statt dem Hut des Mannes*/ “kişinin papğı əvəzinə”, / *[an]statt Mutters gutem Plan*/ “ananın yaxşı planı əvəzinə”
/ *trotz Clausens zeitweiligem Widerstreben*/ “Klausensin qısamüddətli istəməməsinə baxmayaraq” (Kafka), / *trotz des Rauschens*/ “sərxoşluğa baxmayaraq”, / *trotz dem Rauschen des Meeres*/ “dənizin şırlıtısına baxmayaraq”
/ *innerhalb Veras schönem Haus*/ “Veranın gözəl evinin içində”
/ *[ver]mittels[t] Vaters neuem Rasierapparat*/ “atamın üzqırıxan aparatı vasitəsilə”
/ *während meines Freundes Hiersein*/ “dostumun burda olması zamanı”
/ *wegen Ludwigs Tod*/ “Ludviqin ölümünə görə”

Həmçinin /*[an]statt*/ “əvəzinə”, /*während*/ “zamanı”, /*wegen*/ “görə” sözlülərində sonra yönlük hal köhnəlmiş və yaxud danışiq dilində işlənir (2, 387). Məsələn,

/... *statt einem solchen Steine*/ “... belə daşılar əvəzinə” (Lessing); / *während dem Gespräche*/ “söhbət zamanı” (Goethe); / *wegenunserem Brief*/ “bizim məktuba görə” (Muschg).

/*laut*/ və /*trotz*/ sözlülərindən sonra yönlük hal standart dilə uyğun olaraq nadir hallarda işlənir. Məsələn,

/*laut ärztlichem Gutachten*/ “həkim rəyinə görə”
/ *trotz dichtem Nebel*/ “sıx dumana baxmayaraq”

Yiyəlik halı /-es/ şəkilçisi ilə düzələn təkdə yalnız işlənən isim, /*abzüglich*/ “...çıxaraq”, /*ausschließlich*/ “...başqa”, /*einschließlich*/ “...daxil”, /*exklusive*/ “daxil olmayan”, /*inklusive*/ “daxil olan”, /*laut*/ “görə”, /*trotz*/ “baxmayaraq”, /*[ver]mittels[t]*/ “vasitəsi ilə”, /*wegen*/ “görə” sözlülərindən sonra heç bir şəkilçi qəbul etmir (2, 388). Məsələn,

/*abzüglich Rabatt*/ “endrimi çıxaraq”, /*ausschließlich Porto*/ “poçt xərclərindən başqa”, /*inklusive Material*/ “material daxil olmaqla”, /*laut Vertrag*/ “müqaviləyə əsasən”, /*trotz Regen*/ “yağışa baxmayaraq”, /*mittels Flaschenzug*/ “blokun köməklili ilə”, /*wegen Umbau*/ “yenidən qurmaya görə”

/ *trotz*/ “baxmayaraq”, / *während*/ “zamanı” və / *wegen*/ “görə” sözlülərindən sonra aşağıdakı hallar da müşahidə edilir. Məsələn,

/ *trotzdem*/, / *trotz allem*/, / *trotz alledem*;
/ *währenddem*/, / *ein Fest, während welchem ...*;/
/ *wegen etwas anderem*/, / *wegen manchem*/, / *wegen beidem*/, / *wegen Zukünftigem*/

/ *wegen*+şəxs əvəzliyi əvəzinə standart dildə /*meinetwegen*/, /*unsertwegen*/ və s. işlənir. /*wegen mir/uns*/ formaları isə ümumi standart dilə məxsusdur, ancaq /*wegen meiner*/ və s. köhnəlmiş forma və yaxud bölgələrdə (Bavariya, Şvaben, Aşağı Rayn) işlənən formadır.

/*aufßerhalb*/, /*beiderseits*/, /*diessseits*/, /*innerhalb*/, /*jenseits*/, /*oberhalb*/, /*unterhalb*/ kimi partikellər sözlünü və yaxud zərf olaraq isimlə yiyəlik halda (Frankfurt istisna olmaqla) işlənir.

Duden qrammatikasında qeyd edilir ki, /*binnen*/ „*müddətdə*“ sözlükdən sonra başlıca olaraq yönlük hal, bəzi hallarda isə yiyəlik hal işlənir (2, 385). Məsələn,

/ *binnen kurzem*/ „qısamüddətərzində“; / *binnen wenigen Augenblicken*/ „azmüddətərzində“ (Th. Mann);
/ *binnen drei Jahren*/ „üçilərzində“ (Die Welt).

Yiyəlikhal: / *binnen eines Monats*/ „birayərzində“; / *binnen knapper zwei Wochen*/ „qısaikihaftərzində“ (Th. Mann).

³ ADU

/dank/ „sayəsində“ sözünüdən sonra təkdə işlənən isim ya yönlek halda ya da yiyəlik halda işlənir. İsim cəmdə olarsa, o, yalnız yiyəlik halda işlənir. Məsələn,

/dank seinem großen Fleiß/seines großen Fleißes/ „özünün böyük səyi sayəsində“

/dank ihrer großen Erfahrungen/ „özünün böyük təcrübəs isayəsində“

S.Bastian qeyd edir ki, hər bir xalqın öz hökumətini seçmək hüququ olduğu kimi, öz qrammatikasını da seçmək hüququ var (1, 11). *“Wegen dir”* formamı ilk dəfə Bavariya müğənnisi Nicki 1986-cı ildə öz mahnısında işlətməmişdir. Mətni ədəbi dildə olmayan bu mahnı o vaxtlar böyük müvəffəqiyyət əldə etmiş və Bavariyadan kənar da məşhurlaşmışdı. Bavariyalılar yönlük halı açıq pivə və nəfəsli musiqi kimi sevirilər. Ona görə də müğənniyə *“wegen”* ilə əlaqədar üçüncü halın işlənməsini bağışlayıblar (1, 11).

Elə həmin il yiyəlik hala olan bu cür *“ölümcül”* zərbənin qarşısını almaq üçün avstriyalı Udo Yürqens oxşar səslənən *“Deinetwegen”* adlı diskini buraxdı və bu albom Avstriyanın sərhədlərindən də kənar da böyük uğur əldə etdi. Beləcə almandilli məkanda radio dinləyicilərini xatırladı ki, Bavariyada işlənən *“wegen dir”*-nin düzgün forması *“deinetwegen”*dir (1, 11). Udo Yürqensin oxuduğu isə həmişə düzgün ədəbi alman dilidir. Bir il boyunca o, *“Deinetwegen”* ilə yiyəlik halın xilasını üçün turneyə çıxdı.

S.Bastian yazır ki, 90-cı illərdə *“Wegen dir”* başlığını daşıyan çoxlu mahnılar və CDlər üzə çıxdı. Burada atıq üçüncü halın işlənməsini dialekt ilə bağlamaq olmazdı, çünki müğənnilər ədəbi alman dilində, eləcə də alman ədəbi dili hesab etdikləri formada oxuyurdular. Beləcə müğənnilərin müharibəsində yiyəlik hal məğlub oldu (1, 12).

Qrammatikaya dair əsərlərdə *“wegen”*dən sonra xüsusi situasiyalarda yönlük halın işlənməsi mümkünlüyü bildirilir. Belə bir stuaasiyaya, bu sözünün *“örtüksüz”* isimlərin, yəni artiklsiz və yaxud təyinsiz işlənən isimlərdə rast gəlinə bilər (1, 12). Məsələn, */Wegen Umbau geschlossen/ - /yenidən qurmaya görə bağlıdır/*. S.Bastian bildirir ki, bu halda */Wegen Umbaus/ - /yenidən qurmaya görə/* işlənmə bilməz. Əsas sözün *“örtüklü”* olduğu halda isə, ən düzgün seçim yiyəlik hal olur. Məsələn, */Wegen des Umbaus/ - /yenidən qurmaya görə/və yaxud /Wegen kompletten Umbaus/ - /tam yenidən qurmaya görə/*. S.Bastian qeyd edir ki, ancaq dildə daha tez-tez *“wegen des”* əvəzinə *“wegen dem”* formasının işlənməsini eşidə bilərik (1, 12). Həmçinin *“laut”* sözünüdən sonra da yönlük hal daha çox işlənir, yəni */laut eines Berichts/ “məlumat görə”* formasına nadir hallarda, */laut dem Bericht/ “məlumat görə”* formasına isə daha tez-tez rast gələ bilərik. İlk baxışdan görünür ki, yiyəlik hala həqiqətdə təhlükə var. O, başa düşür ki, mütəlak qorunmaq lazımdır və başqa sahləri tutmaq üçün tədbirlər görür. Get-gedə elə situasiyalar üzə çıxır ki, yönlük hal tələb edən sözönlərdən sonra qəflətən yiyəlik hal işlənir. Məsələn, */gemäß des Protokolls/ “protokola uyğun”*, */entsprechend Ihrer Anweisungen/ “təlimata müvafiq”*, */entgegen des guten Vorsatzes/ “yaxşı niyyətə qarşı”*, */nahe des Industriegebietes/ “sənaye saəsəinə yaxın”*. Bu hal beləcə davam edir və qrammatikaya dair əsərlər məcbur olurlar ki, bu sözönlərdən sonra yiyəlik halın deyil, yönlük halın işlənməsini ərtaflı göstərişlərlə bildirsinlər (1, 12).

“Trotz” sözünüdə yiyəlik halın üstünlük təşkil etməsi baş vermişdir. Ədəbi dil olaraq bu gün alman dilində *“trotz”* sözünü yiyəlik hal ilə işlənir. Bunun heç də həmişə belə olmamasını *“trotzdem”* və *“trotz allem”* kimi sözlər sübut edir (1, 13). Cənubi Almaniya, Avstriya və İsveçdə *“trotz”* hələ də yönlük hal ilə işlənir. Belə ki, Niki Bavariya dialektində */Trotz dem damischen Zwiebelfisch/ “axmaq soğanlı balığa baxmayaraq”*, Udo Yürqen isə ədəbi alman dilində */Trotz des nervigen Zwiebelfisch(es)/ “əsəbləşdirici soğanlı balığa baxmayaraq”* kimi deyirdi.

S.Bastian düşünür ki, yönlük hal yiyəlik halın dostu və köməkçisidir (1, 13). Belə ki, o, yiyəlik halın təkrar işlənməsinin qarşısını almaq üçün, məsələn, */laut des Berichts des Ministers/ əvəzinə /laut dem Bericht des Ministers/ “nazirin məlumatına görə”* və yiyəlik hal cəmdə müəyyənləşdirilə bilməyəndə, məsələn, */wegen Geschäfte/ əvəzinə /wegen Geschäften/* işlənir.

Biz alman dilində müəyyən sözönlərin hansı situasiyada bu və ya digər halı, dəqiq desək, yiyəlik və yaxud yönlük halı tələb etməsini praktik cəhətdən müəyyənləşdirmək üçün dil materialına müraciət etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Dil materialı olaraq biz, E.M.Remarkın *“Zəfər tağı”* əsərini seçmişik. Biz bu əsərdə alman dilində dilçilik ədəbiyyatında qeyd edilmiş həm yiyəlik, həm də yönlük halı tələb edən edən - *entgegen, statt, trotz, während, wegen*kimi sözönlərinin işlənmə məqamlarını araşdırmağa çalışmış və onların Azərbaycan dilində verilməsi yollarını müəyyən etməyi qarşımıza məqsəd qoymuşuq. Bunun üçün biz eyni zamanda biz bu əsərin V.Hacıyev tərəfindən tərcüməsinə də müraciət etmişik. Eksperimentimizin sonunda biz aşağıdakı nəticələri əldə etmişik:

1. entgegen

Ihre Schultern kamen ihm **entgegen** wie ein Schiff, Joannın çiyinləri ona tərəf yelləndi, elə bil, liman das sich in einen Hafen legen will. həsrətli gəmi sahilə uçunurdu...

2. innerhalb

Innerhalb einer halben Stunde hatte das Yarımca saatın içində o məğlubedilməz qadın, az unverwüstliche Weib dadrinnen ihn aus einem off qala onu kin-küdurətli düşməndən şərkinə enen Feind nahezu in einen Komplizen verwandelt. çevirmişdi...

3. statt

Statt einer Rente.

Təqatüdə əvəzinə.

4. trotz

Sie war **trotz** ihrer Dicke überraschend schnell und lautlos an der Tür.

Buşə köklüyünə yaraşmayan bir çəldliklə qapıya yönəldi.

Hast du dir überlegt, was du machst, wenn die Brüder **trotz**allem nach dir fragen sollten?

Trotzdem mußte er Haake so rasch wie möglich in den Wagen kriegen.

5. während

Er mußte den Jungen, der abgezehrt und rachitisch aussah, **während** der Narkose beobachten.

6. wegen

“Weil ich müde bin”, erwiderte Ravic ungeduldig. “Weil es Nacht ist. **Meinetwegen** auch, weil wir Funken in einem unbekanntem Wind sind. Fahren Sie zu.”

Geht leider **deinetwegen** nicht, du illegaler Findling. “Bald. Reg dich nicht auf **deswegen**. Es wird schon in Ordnung sein.”

“Sie nehmen mich nicht wieder nachher! Sie tun das nie! Dann muß ich auf die Straße. Und alles **wegen** diesem glatten Hund ...”

Er entschuldigte sich bei Morosow **wegen** des Irrtums seines Adjutanten.

Muß auch noch jemand sprechen, **wegen** eines neuen Roquefort. Adieu, Doktor.

Beləliklə, sonda belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, alman dilində sözlülər müəyyən hallar üzrə qruplaşsalar da, konkret işlənmə şəraitində qayda üzrə olan halı deyil, digər bir halı da tələb edə bilər. Biz bunu xüsusilə alman dilində yiyəlik halı tələb edən sözlülərin bəzi hallarda yönlük halı tələb etməsilə rastlaşırıq.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Bastian S. Der Dativ ist dem Genitiv sein Tod. Hamburg, 2005, 250 S.
2. Duden. Die Grammatik. 5. völlig neu bearbeitete Auflage, Duden, 1995, 863 S.
3. Hentschel E. Deutsche Grammatik. De Gruyter Lexikon, 2010, 404 S.
4. Remarque E.M. Arc de Triomphe. Kiepenheuer&Witsch, 10.Auflage, 2014, 507 S.
5. Schendels E. Deutsche Grammatik. Morphologie, Syntax, Text. Moskau, 1988, 416 S.

Açar sözlər: hal kateqoriyası, yönlük hal, yiyəlik hal

Ключевые слова: категория падежа, дательный падеж, родительный падеж

Key words: category of a case, dative case, genitive case

Отклонения, которые наблюдаются при употреблении падежей на немецком языке
РЕЗЮМЕ

В этой статье употребление предлогов исследуется на немецком языке, которые употребляются как с родительным падежом, так и с дательным падежом. По этой теме мы провели эксперимент к употреблению определенных предлогов на немецком языке.

Deviations which are observed at the use of cases in German
SUMMARY

In this article the use of the prepositions is examined into German which are applied with the genitive, as well as with the dative. On this subject we have carried out an experiment to the use of the certain prepositions into German.

Rəyçi: Dos.E.Vəliyeva

Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, dostların səninlə maraqlansa, nə deyəcəyini fikirləşmişən?

Buna baxmayaraq, Haakeni maşına tez çəkmək lazımdı.

Ancaq, gərək, buarıq-qururaxit uşağa bihuşdarı verəndə, çox ehtiyatlı ola. 88

– Çünki yorulmuşam, – Ravik hövsələdən çıxırdı, – çünki gəcədir. Bir az bərk sürün.

Ancaq sənə görə olmaz, ay yurdsuz-yuvasız yetim! – İndi gələr. Buna görə özünü üzmə, hər şey qaydasında olacaq.

Bundan sonra götürməyəcəklər! Heç vaxt götürməzlər... Küçələrdə qalacağam... Hamısını o əclaf elədi...

Morzovdan yavərinin səhvinə görə üzr istədi.

Hələ bir nəfərlə də görüşməliyəm. Təzə qoyun pendiri üçün... Hələlik, doktor!